

5 NUMARALI AMASYA ŞER'İYYE SİCİLİNDEKİ MÜLK SATIŞLARINA DAİR DEĞERLENDİRME (1643-1645)¹

Hacer BAHADIR² - Yılmaz KARADENİZ³

Geliş:25.04.2019 / Kabul:30.06.2019

Öz

Yerel tarih araştırmaları açısından mühim bir kaynak olan şer'iyye sicilleri, Osmanlı Devletinde kadıların davalarda aldıkları kararların ve merkezden gelen emirlerin tutulduğu mahkeme kayıtlarını içeren belgelerdir. Delil niteliği taşıyan bu belgeler, Osmanlı Devleti yerel tarihi ve Türk tarihine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda şer'iyye sicilleri günümüzde de Osmanlı tarihinin incelenmesini kolaylaştırmıştır. Kaynak haline gelen bu belgelerde iktisadi, idari, siyasi, dini, sosyal ve toplumsal konular işlenmiştir.

Şer'iyye sicillerinde senet, vakfiye kayıtları, mukavele, nafaka, vekalet, vesayet, miras davaları, tereke kayıtları, nikah kayıtları, narh kayıtları gibi çeşitli konularda belgeler bulunur. Kadının görev dahilinde olan noterlik vazifesi gereği bütün mülk satış işlemleri de şer'iyye sicillerine kaydedilmektedir.

Bu çalışmada, 5 Numaralı Amasya şer'iyye sicilinde yer alan mülk alışverişinin ne şekilde yapıldığı, bu kayıtlarda takip edilen yöntemler ile ilgili örnekler verilerek incelemesi yapılmakta ve değerlendirilmektedir. Bu belgelerin incelenmesi ile 17. yüzyıla ait (1643-1645) mülk satışları ile ilgili hukuki uygulamaların nasıl yapıldığı konusunda bilgi alınmaktadır. Ayrıca Amasya şehrinde yer-mahalle adları, mülk fiyatları, toplumsal ve ekonomik durum hakkında bilgiler de elde edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ser'iyye Sicilleri, Amasya, Kadı, Mülk Satışları.

EVALUATION ON PROPERTY SALES IN THE AMASYA ŞER'İYYE REGISTER NUMBERED 5 (1643-1645)

Abstract

Şer'iyyeregisters, which are important sources for localhistory research, are the documents in the Ottoman Empire, containing court records in which the decisions taken by kadıs and the orders from the center are kept. These documents, which have the evidential value, shed

¹ Bu çalışma *5 Nolu Amasya Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hacerbahadir12@gmail.com.

³ Doç. Dr. Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yilmazkaradeniz44@hotmail.com.

light on the local history of the Ottoman Empire and Turkish history. In this context, Şer'iyye registers have made the examination of the Ottoman history easier. In these documents, which became like a source, economic, administrative, political, religious, social and societal subjects were treated.

In Şer'iyye registers, there are documents on various topics, such as commercialpaper, foundation certificate-charter records, contract, alimony, deputation, tutelage, inheritancecases, marriagerecords, officially fixed price (narh) records, etc. As a requirement for the notary service that is within the scope of kadi's duty, all the property sale transactions are recorded in Şer'iyye registers.

In the present study, it is investigated and evaluated how the property trade in Amasya Şer'iyye Register No. 5 was made, by giving examples about the methods followed in these records. With the examination of these documents, information on the legal practices related to the property sales in the 17th century (1643-1645) is obtained. Besides, information about place-neighborhood names, property prices, the societal and economic situation in Amasya city is also acquired.

Keywords: Ottoman Empire, Ser'iyye Registers, Amasya, Kadı, Property Sales.

Giriş

Kadı veya naibi tarafından tutulan ve çeşitli belgeleri kapsayan şer'iyye sicilleri; kadı sicili, mahkeme kayıtları, kadı divanı, Sicillat-ı şer'iyye olarak da adlandırılır (Uğur, 2010: 8).

Taşranın enyüksek yargı görevlisi kadıdır. Osmanlı mahkemesinin başkanı olarak da şer'iyye sicillerini kadılar tutar. Bununla beraber hem davalar hem mahkemenin noterlik ve diğer işlemlerini de kadılar yerine getirir(Kavaklı Kundakçı, 2016: 212-213).

Kadının hükmü olmadığı takdirde hiç kimse cezalandırılmaz. Bütün alacak, borç, miras, arazi anlaşmazlıkları gibi davalar kadılar tarafından çözüme kavuşturulur. Ayrıca ilmiye sınıfından müderris, mütevellî, vakıf görevlilerinin tayin ve azillerini de kadı yapar (Ünal, 2010: 169).

Kadı diğer askeri ve idari yöneticilerle kıyaslandığında verdiği kararlar bakımından bağımsızdır. Kadının bu özerk statüsü ilmi otoritesinden kaynaklanır (Tabakoğlu, 2009: 169). Kadının ilk görevi yargıçlıktır. Daha sonra merkez yönetiminin temsilcisi ve yöneticisidir. Ayrıca görev yaptığı bölgenin belediye başkanıdır. Görüldüğü üzere kentin en önemli kişisi kadıdır (Üçok ve Mumcu ve Bozkurt, 2011:281).

Kadının görevlerini yerine getirebilmek için merkezle doğrudan yazışma hakkına arz yetkisi denir. Kadının amiri beylerbeyi ve kazaskerlik dairesidir. Diğer mülki erkan (ehli örf) otoriteyi sağlamak kadıya yardımcı olmakla görevlidir (Ortaylı, 1994: 23).

Mahkemelerde kadı tarafından görülen her türlü dava suretlerinin bulunduğu şer'iyye sicil defterlerinin başlangıcı Emeviler dönemine kadar dayanır (Aydın, 2013: 100). Osmanlı Devletinde şer'iyye sicillerinin ilk örneği Bursa'da bulunur. 1455 tarihine dayanan defterlerin 20. yüzyıl başlarına kadar düzenli olarak tutulduğu görülür. Defterler dar ve uzun olmakla beraber sayfa aralığı ise 10-20 ve 200-300 sayfa aralığında değişmektedir. 15. ve 16. yüzyıl şer'iyye sicilleri büyük ölçüde Arapça yazılmıştır. 16. yüzyıldan sonra itibaren çoğunlukla Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. İstanbul'dan gelen belgeler ise Osmanlıca yazılmıştır (Uğur, 2010: 9).

Şer'iyye sicillerinin tutulması ise hukuki bir ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Bir örneği hak sahibine verilmesi gereken hüccet ve ilam gibi belgelerde evrak üzerinde yapılması muhtemel evrak sahtekarlığını önlemek için görülen davalar gerekli durumlarda müracaat etmek için sicillere kaydedilmiştir (Akgündüz, 2009, 26).

Şer'iyye sicilleri tutulan yönetime göre üçe ayrılır. Birinci olarak tek bir konu barındıran tereke, ilam, vekalet, hüccet gibi kayıtların bulunduğu defterler. İkincisi sicil-i mahfuz olarak adlandırılan bir tarafına evlenme, boşanma, alacak, nafaka, vakıf, alım satım tarzı yerel olaylar , diğer tarafına ise merkezden gelen ferman, buyruldu, izinname, buyruldu tarzı belgelerin yer aldığı defterlerdir. Üçüncüsü ise kaydedilirken konu ve tarih sırası gözetilmeden tutulan defterlerdir (Gedikli, 2005: 189).

Kadının görev alanının geniş olması sebebiyle sicillerde yer alan davalardan buldukları bölgenin hukuki, idari, şer'i, iktisadi, içtimai durumları da kayıt altına alınmış bulunur. Böylece sicillerin buldukları mahalli yerlerin aile yapıları, geçim durumları, ekonomik seviyeleri, müslim-zımmi ilişkileri nikah kaideleri, boşanma sebepleri gibi konularda özgün bilgiler elde edilmektedir (Taş,2014: 457).

Bu çalışmada da şer'iyye sicillerinde çok sık yer alan mülk satışları Amasya ili örneği üzerinden değerlendirilip 5 numaralı Amasya şer'iyye sicilinde yer alan kayıtlar incelenip 17. yüzyıl ortalarında mülk satışlarına dahil olan kişilerin sosyal statüleri, mülk durumları, müslim-gayri müslim ilişkileri, kadınların satışlardaki

statüleri gibi konularda bilgi sahibi olup, bölgenin ekonomik durumu hakkında da fikir sahibi olmamıza imkan sağlayacaktır.

Amasya'da Mülk Satışları

Kadınların görevlerinden biri olan noterlik dolayısıyla alış veriş mülk satışı gibi işlemleri de tescil ederler. Bundan dolayı tutulan şer'iyye sicillerinde mülk satışları geniş yer tutar. Satış işlemlerinin konusunu genel itibariyle ev, tarla, bahçe, bağ, avlu, dükkan, arsa gibi gayri menkuller oluşturur. Tutulan bu kayıtlar genellikle hüccet tarzındadır. Kadı tarafından tutulan belgeler hüccet ve ilam olarak iki türe ayrılmaktadır. İlam; sözlük anlamı anlatma, bildirme, bildirilmedir hukuk terimi olarak ise davanın nasıl bir hükümle bağlandığı içeren resmi belgedir (Develioğlu, 207: 426). İlam belgeleri hakim tarafından verilen kararları kapsar. Bütün ilam belgelerinde davada bulunan kişinin iddiası, delilleri, davalının cevabı verilen karar ve kararın nedenleri belirtilir (Akgündüz, 1988: 29). Hüccet; kelime anlamı olarak delil, senet demektir. Osmanlı diplomatiğinde ise şer'i mahkemelerde tutulan kadı karşısında iki taraflı olarak anlaşmaya varılan ve kadının onayladığı belgelerdir. Hüccet ve ilam arasındaki fark kadının karar belirtmesidir. İlamda kadı kararı bulunurken hüccet de kadı huzurunda yapılan işlem vardır (Ünal, 2011: 328).

Mülk alım satımı yapılan belgeler meclis-i şer' olarak tanımlanır ve bu işlemler alıcı, satıcı veya vekilleri ile birlikte hakim ve şahitler huzurunda usulüne uygun olarak yapılır (Günay, 2012: 18). Satış işlemlerinde öncelikle satışı yapacak kişilerin kimlik belirlenmesi yapılır. Daha sonra satışı yapılan eğer taşınmaz bir mal ise konum ve sınırları belirtilir, eğer satılan mal eşya ise ne olduğu açıklanır. Bu bilgilerden sonra bey'i kat' veya bey'i bat-i b'il-vefa türündeki satış şekli ve bedeli yazılarak malı satan ve alan kişinin tasdik etmesiyle satış işlemi yerine getirilir. son işlem olarak da tarih yazılır, ardından şuhudü'l-hal yazılır (Kütükoğlu, 1998: 353-355).

Sicillerde mülk alışverişlerinde en fazla kullanılan yöntem olan belli bir semen (ücret) karşılığında yapılan satışlar için bey' ifadesi kullanılır. Bey' genelde alışveriş ve ticareti ifade ederken İslam hukuku açısından ise satım akdini ifade eder (Bardakoğlu, 1992: 13).

Ele aldığımız 5 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili 1643-1645 yılları arasında kapsamakta olup toplam 123 sayfa 354 belgeden oluşur. Bu belgelerden 40 tanesi mülk satışına aittir. 31 tane belge bey'-i bat-ı sahih-i şer'i, 5 tanesi bey'-i bi'l-vefa, 3

tanesi bey'i bat-ı şeklinde yapılmıştır. Bey-i bat-ı kesin satış demek olup bu işlemde alıcı ve satıcı tek taraflı olarak satıştan vazgeçemez. Bey-i bat-ı sahih-i şer'i işlemleri de kesin satış olup ödemeler peşin olarak yapılır (Günay, 2012: 22). Bey-i bi'l- vefa ise normal satış sözleşmelerinden farklıdır ve bu konuda İslam hukukçularının farklı görüşlere sahip olmasıyla birlikte aslında malın kiralanması şeklinde açıklanabilir (Bayındır, 1992: 20). Belgelere takas yöntemi de görülmüştür.

Mahalle-Karye	M-M	M-Z	Z-M	Z-Z
Eskikethüda mah.	-	-	-	1
Mehmet Paşa mah	4	-	-	2
Devehanemah	-	-	1	-
Hakla karye	1	-	-	-
Mahkeme mah	2	-	-	-
Köprübaşı mah	1	-	-	-
Hacı İlyas mah	4	-	-	-
Kola karye	1	-	-	-
Meramil karye	1	-	-	-
Yavrunam karye	1	-	-	-
Kemereddinmah	1	-	-	-
Pınarbaşı karye	1	-	-	-
Dadi nam karye	1	-	-	-
Şeyhli mah	1	-	-	-

Hacer Bahadır - Yılmaz Karadeniz - 5 Numaralı Amasya Ser'iyye Sicilindeki Mülk Satışlarına Dair Değerlendirme (1643-1645)

Şamil mah	1	-	-	-
Makle nam karye	1	-	-	-
Kurnaz nam karye	1	-	-	-
Darü's Selam mah	-	-	1	-
Bozahane mah	-	-	1	-
Çeribaşı mah	-	-	1	-
Kolaynam karye	1	-	-	-
Gümüştüzademah	1	-	-	-
Bulduklı karye	1	-	-	-
Karatay mah	1	-	-	-
Halkismah	2	-	-	-
Yukarımeydanmah	1	-	-	-
Çavuşvıranmah	1	-	-	-
Bayezıd Paşa mah	-	-	1	-
Ulyamah	1	-	-	-
Saray mah	-	-	1	-

Tablo 1: 5 Numaralı Amasya Şer'iyye Siciline göre mahalle ve karyelerde yapılan satışların din gruplarına göre dağılımı

Belgelerde yer alan işlemlerin din gruplarına göre analizini yapacak olursak alışverişlerin büyük çoğunluğu Müslümanlar tarafından yapılmıştır. Bu da bölge

nüfusun daha çok Müslüman olduğunu gösterir..Zimmiler ve Müslümanlar arasında 5 satış işlemi yapılmıştır. Zimmilerin kendi aralarında ise yaptığı 4 tane işlem vardır.

Satış işlemlerinde cinsiyet değerlendirmesi yapacak olursak da erkeklerin çoğunlukta olduğu görülür. kadınların daha çok mülk sattığı ve bu işlemleri de vekalet aracılığı ile yaptığı görülür.

Türü	Sayısı
Bağ	15
Ev	12
Dükkan	3
Bahçe	3
Değirmen	2
Tarla	2
Arsa	1
Çiftlik	1

Tablo 2: Satılan Mülk Türleri

Tablodan da anlaşıldığı üzere satışlara en çok konu olan bağ ve ev satışlarıdır. Satılan bağların durumu ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Belgelerde satışı yapılan mülklerinde ayrıntılı olarak konumu verilmiştir.

Mülk satışlarını yapan Müslümanların kullandığı unvanlar hakkında da bilgi sahibi oluruz. Bunlar Bey, Efendi, Beşe, Ağa, Çelebi, Hacı, Çavuş, Paşa, El-Hacc, Es-Seyid ve halifedir.

Belgelerin genelinde alıcının adresi belirtilmez, sadece kendi adı ve baba adı yer alır. Belgelerde yer alan tarih bilgisi de gün, ay, yıl olarak belirtilir ancak gün yerine gurre, selh gibi zaman ifadeleri de kullanılmıştır.

Fiyat Aralığı	Sayısı
0-99 kuruş	28
100-199 kuruş	6
200-299 kuruş	2
300-399 kuruş	-

Hacer Bahadır - Yılmaz Karadeniz - 5 Numaralı Amasya Ser'iyye Sicilindeki Mülk Satışlarına Dair Değerlendirme (1643-1645)

400-499 kuruş	1
500-599 kuruş	1
600-699 kuruş	-
700-799 kuruş	1
800-899 kuruş	-
900-999 kuruş	-
1000 kuruş ve üzeri	1

Tablo 3: Mülk satışları fiyat aralıkları

Yapılan satışlarda ağırlıklı fiyat ortalaması 0-99 kuruş arasındadır. Bunların en düşüğü 11 buçuk en yükseği 85 kuruş olmak üzere 14, 16, 25, 35, 58, 40, 60, 70 kuruş olarak değişmektedir.

Değerlendirmesi yapılan bu mülk satışlarının sicildeki dağılımı şu şekildedir: 5/4, 8/4,, 9/1, 9/2, 13/1, 15/2, 16/2, 16/3, 17/1, 18/2, 20/2, 20/2, 24/1, 24/2, 25/2, 31/1, 31/2, 32/1, 32/2, 36/1, 42/1, 42/4, 44/3, 51/1, 52/2, 53/3, 54/1, 55/1, 55/2, 57/1, 59/2, 59/3, 61/1, 63/2, 64/2, 64/3, 67/1.

Sonuç

Kadı tarafından muntazam bir şekilde sicillere kaydedilen mülk satışlarının çoğu hüccet türündedir. 40 adet mülk satışının bulunduğu 5 Numaralı sicile göre 1643-1645 yılları arasında en çok bağ satışı yapılmış ve bunu ev satışı takip etmiştir. Az sayıda da olsa dükkan, tarla, arsa, bahçe, değirmen ve çiftlik satışı da yapılmıştır. Mülkler bizzat sahibi tarafından yapılabildiği gibi vekil tayin edilerek de mümkün olmuştur. Müslümanlar ve zımmiler kendi mülklerini satabilmekte olup, kadınlarda genellikle vekil aracılığı ile bunu gerçekleştirmiştir. Sicildeki belgelere satışlar çoğunlukla Müslümanlar arasında yapılmıştır. Bunun sonucu olarak Müslümanların baskın nüfus olduğu söylenebilir. Bu çalışma mülk satışları ile ilgili bir fikir sahibi olmamızı sağlamıştır. Ancak Amasya mülk satışları hakkında geniş

kapsamlı bilgi almak ve yüzyıllar açısından değerlendirme ve karşılaştırma yapabilmek için daha fazla sicil kaydının incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ Ahmet (1988), *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler I. Cild*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (2009), İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14, ss. 13-48.

AYDIN M. Akif (2013), *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım, İstanbul.

BARDAKOĞLU, Ali (1992), "Bey' ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, Ankara, ss. 13-19.

BAYINDIR, Abdülaziz (1992), "Bey' bi'l-vefa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, Ankara, ss. 20-22.

CİN Halil, AKGÜNDÜZ Ahmet (1995), *Türk Hukuk Tarihi*, I. Cilt, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

DEVELLİOĞLU Ferit (2007), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitebevi, Ankara.

GEDİKLİ Fethi (2005), Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, ss.187-213.

GÜNAY, Ramazan (2012), Mülk Satışlarında Kullanılan Usul ve Dil, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.27, ss.15-24.

KAVAKLI KUNDAKÇI Sibel (2016), *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1998), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

ORTAYLI İlber (1994), *Hukuk ve Devlet Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Hacer Bahadır - Yılmaz Karadeniz - 5 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilindeki Mülk
Satışlarına Dair Değerlendirme (1643-1645)

ÜÇOK Coşkun, MUMCU Ahmet, BOZKURT Gülnihal (2011), *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara.

ÜNAL Mehmet Ali (2010), *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.

ÜNAL Mehmet Ali (2011), *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

TABAKOĞLU Ahmet (2009), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.

TAŞ Yasin (2014), Urfa Şer'iyye Sicilleri Hakkında Bir Değerlendirme, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XVIII, ss.453-472.

UĞUR Yunus (2010), “Şer'iye Sicili“, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.39, Ankara, ss. 8-11.